

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

ЄДНІСТЬ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

П. І. ШЕВЧЕНКО, В. К. БУРЯК

РЕФОРМА
ШКОЛИ В ДІЇ

Здійснення завдань навчання і виховання учнів, поставлених Основними напрямами реформи, під силу сучасній школі, що протягом останніх років вийшла на нові рубежі завдяки оновленню змісту освіти. Реалізація високого виховного потенціалу освіти здійснюється на основі комплексного підходу до виховання, навчання і розвитку учнів. У цьому зв'язку вміння учителя впливати на інтелектуальний розвиток учнів у процесі вивчення основ наук стало одним з головних критеріїв визначення його педагогічної майстерності.

Викладаючи навчальний матеріал, добиваючись повного його засвоєння школярами, вчитель має одночасно і в органічній єдності з навчанням формувати в них науковий світогляд, високі морально-політичні якості, комуністичне ставлення до праці, виробляти вміння і навички навчальної діяльності, розвивати їхнє мислення.

Які ж найважливіші аспекти виховуючого навчання?

Виховуючий характер навчання виявляється насамперед у впливі на учнів програмового матеріалу з певного предмета.

Через зміст освіти вчителі допомагають своїм вихованцям зрозуміти роль наукових знань у житті, розвивають у них прагнення глибоко пізнавати навколишній світ, використовувати здобуті знання в практичній діяльності. Засвоївши точно визначене коло систематизованих наукових знань, учні не лише дістають відповідні відомості, а й на основі їх виробляють певні погляди та переконання. Саме ці переконання разом з почуттями і визначають їхню поведінку.

У працях В. І. Леніна не раз підкреслюється величезна роль знань у боротьбі трудящих за своє визволення від експлуатації та гноблення і побудові безкласового суспільства. Володимир Ілліч з великою повагою ставився до науки, до революційної теорії. У праці «Що робити?», зокрема, він довів, що «без революційної теорії не може бути і революційного руху» (Повне збір. творів, т. 6, с. 23). Розкриваючи суть пролетарської культури, В. І. Ленін говорив, що вона є закономірним розвитком усіх попередніх досягнень людства і що без оволодіння нею не можна побудувати комунізм (див.: Повне збір. творів, т. 41, с. 291).

У процесі навчання виховний вплив про-

грамового матеріалу відбувається внаслідок розкриття об'єктивного характеру наукових положень та глибокого осмислення учнями вивчуваних явищ і фактів життя. Оволодіваючи науковими знаннями, виробляючи комуністичні погляди, школярі в той же час переконуються у справедливості ідей комунізму, вчать віддавати всі свої сили будівництву нового суспільства.

Основні виховні моменти, на яких має акцентувати увагу учнів, скажімо, вчитель фізики, такі: переваги соціалістичної системи господарства перед капіталістичною; турбота КПРС і Радянського уряду про розвиток у країні науки і техніки; шляхи створення матеріально-технічної бази комунізму; роль фізики в розвитку найважливіших напрямів науково-технічного прогресу; передовий, гуманістичний характер радянської фізичної науки; принципи економічної стратегії партії — бережливе ставлення до суспільного багатства, вміння раціонально використовувати народне добро, спрямованість на сувору економію і т. д.

Покажемо один із шляхів розв'язання виділених нами завдань на прикладі окремих бесід з циклу «За рядом народно-господарського плану», розробленого нами для уроків фізики. Зазначимо при цьому, що, визначаючи зміст таких бесід, ми не тільки добирали факти, ілюстрації, а й прагнули до того, щоб розв'язати якісно нове методичне завдання — поряд з повідомленням певних відомостей та їх оцінкою забезпечити перенесення фізичних знань у галузь соціально-економічну і тим самим підкреслити роль і місце фізики в прогресі сучасної техніки і виробництва. Такий акцент у викладі сприятиме комуністичному вихованню учнів, розвитку їхнього інтересу до знань і навчання взагалі, зростанню ідейно-теоретичного потенціалу курсу фізики.

На основі наукових знань у процесі навчання здійснюється формування наукового, діалектико-матеріалістичного світогляду. В цьому також виявляється виховуючий характер навчання.

Формування світогляду учнів здійснюється в тісному зв'язку з ідейно-політичним, трудовим, моральним, естетичним, розумовим і фізичним вихованням. Тільки комплексний підхід до всієї справи виховання забезпечує цілісність процесу становлення комуністичного світогляду школярів.

Дослідження радянських педагогів і психологів В. О. Сухомлинського, Е. І. Монозонца, Н. О. Менчинської, Р. М. Рогової та ін. дають можливість виділити структурні елементи формування світогляду учнів. Такими елементами, на наш погляд, є:

— озброєння учнів системою узагальнених наукових знань з позицій марксистсько-ленінської методології;

— вироблення вмінь застосовувати світоглядні знання для правильної орієнтації в навчальній, громадсько-політичній та трудовій діяльності;

— озброєння школярів прийомами мислення, необхідними для оцінної діяльності;

— перетворення світоглядних знань у комуністичні переконання;

— реалізація світоглядних переконань у поведінці учнів.

Світогляд як сукупність знань, переконань та поведінки, що їм відповідає, становить стійку властивість особистості. В. О. Сухомлинський зазначав, що «світогляд — не тільки система поглядів на світ..., а й суб'єктивний стан особистості, що виявляється в її думках, почуттях, волі, діяльності. У світогляді — єдність свідомості, поглядів, переконань і діяльності» (Павлышская средняя школа. М., 1969, с. 221). З цього випливає, що в процесі навчання учні мають засвоїти систему знань, які розкривають найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства, мислення.

З'ясувати, з чого складається процес формування світогляду, наприклад, на уроках фізики, можна, якщо врахувати, з одного боку, специфіку фізичної науки, а з другого — психолого-педагогічні особливості навчання і виховання школярів.

Як відомо, найважливіша відмітна риса фізичної науки, що визначає її світоглядне значення, полягає в тому, що вона дає загальне наукове уявлення про об'єктивну реальність і дозволяє створити узагальнений образ природи в цілому, тобто фізичну картину світу (ФКС), яка являє собою найбільш загальну форму відображення природи. ФКС — це модель природи, що включає в себе уявлення про матерію, рух, взаємодію, простір і час, причинність і закономірність. Створення в учнів уявлення про ФКС — одне з головних завдань навчання, оскільки глибоке розуміння основних сторін ФКС лежить в основі наукового світогляду, що його необхідно сформулювати на уроках фізики.

До основних елементів ФКС, що їх мають усвідомити учні, належать уявлення про форми матерії, її фізичну будову і структурні елементи, види їх взаємодії, про корпускулярно-хвильовий дуалізм матерії, незміцунаність і нестворюваність матерії і руху, фізичні властивості простору і часу, існування двох типів закономірностей — динамічних і статичних тощо.

Щоб створити в учнів уявлення про ФКС, треба насамперед забезпечити знання про основні фізичні поняття та ідей. До них належать такі, як «сила», «маса», «імпульс», «енергія», «заряд», а також принципи відносності, закони збереження, ідеї корпускулярно-хвильової єдності матерії і т. д. Від того, наскільки глибокими будуть ці знання, багато в чому залежить

успішність роботи, спрямованої на формування уявлень про ФКС.

Розкриття світоглядних понять, розвиток діалектичного мислення — тривалий і складний процес. Це загальнопедагогічне завдання розв'язується зусиллями не окремих учителів у рамках тільки їх предметів, а загальними зусиллями всіх предметників. Жодна окрема взята шкільна навчальна дисципліна не може дати цілісного наукового світогляду. Але кожна з них, озброюючи школярів систематизованими знаннями, сприяє виробленню системи узагальнених поглядів на об'єктивний світ. Тому кожен предметник повинен ясно уявляти місце своєї дисципліни в загальній системі роботи, спрямованої на формування в учнів наукового світогляду, і під час вивчення її підводити їх до світоглядних висновків та узагальнень і добиватися, щоб ці знання реалізувалися в їхній практичній діяльності, щоденній поведінці.

На конкретному матеріалі гуманітарних та природничо-математичних предметів, у курсі суспільствознавства та загальної біології учнів поступово підводять до діалектико-матеріалістичного розуміння природних і суспільних явищ, вони засвоюють доступні їм найважливіші положення марксизму-ленінізму, його складових частин — філософії, політичної економії і наукового комунізму.

Однією з основних ознак виховуючого навчання є ідейно-політична спрямованість викладання. Це означає, що вчитель не фіксує явища і факти, а переконує учнів у їх вірогідності. Він здійснює класовий підхід до явищ суспільного життя — відкрито захищає класові інтереси пролетаріату, тобто реалізує партійність у навчанні. «...Матеріалізм, — писав В. І. Ленін у праці «Економічний зміст народництва», — включає в себе, так би мовити, партійність, зобов'язуючи при всякій оцінці події прямо і відкрито ставати на точку зору певної суспільної групи» (Повне зібр. творів, т. 1, с. 390). Разом з тим Володимир Ілліч підкреслював, що в будь-якій школі ідейно-політичну спрямованість навчання забезпечує викладач. Так, у листі до учнів Капрійської школи (1909 р.), відповідаючи на запитання, чим визначається ідейно-політична спрямованість лекцій, він писав: «Цілком і виключно складом лекторів. ...Нікий контроль, ніякі програми і т. д. абсолютно не спроможні змінити того напрямку занять, який визначається складом лекторів» (Повне зібр. творів, т. 47, с. 189). Сказане повністю стосується і загальноосвітньої та професійної школи. Саме вчитель — центральна фігура у навчальному процесі, він визначає ідейно-політичну спрямованість кожного уроку і виучуваного матеріалу в цілому.

Принцип партійності у викладанні, ідейна спрямованість уроків забезпечують систематичне і цілеспрямоване ідейно-політичне виховання учнів у процесі навчання.

Одним з найважливіших чинників у здійсненні ідейно-політичної спрямованості викладання шкільних дисциплін є вивчення школярами доступних і посылних для них творів В. І. Леніна та документів КПРС в органічній єдності зі змістом програмового матеріалу. На уроках фізики в

Х класі, наприклад, добрі наслідки дає розгляд ленінських філософських висловлювань, присвячених теорії пізнання, з наступною підготовкою учнями рефератів, які виголошуються у ході вивчення відповідної програмової теми.

Так, під час вивчення будови атома зачитуємо ленінське твердження про те, що «електрон є так само невичерпний, як і атом, природа безконечна...», висловлене в книзі «Матеріалізм і емпіріокритицизм» через десятиліття після того, як був відкритий електрон (Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 18, с. 256). З'ясовуємо його смисл і пропонуємо окремим десятикласникам літературу з фізики атома та елементарних частинок, зокрема книгу Дж. Б. Меріона «Физика и физический мир» (М., 1975) для того, щоб вони вибрали із зазначених сторінок (с. 390, 427, 445, 453) факти, які доводили б справедливості цього ленінського твердження, і на основі їх підготували невеликі реферати.

В одному з таких рефератів учні відмічали: електрон — перша елементарна частинка, яка була виявлена в 1887 р. (Дж. Дж. Томсон); в 1911 р. було відкрито ядрну будову атома і створено його планетарну модель (Е. Резерфорд); таким чином було встановлено, що електрон — це складова частина атома. В 1925 р. висловлено гіпотезу про спіні (власний момент кількості руху) електрона (Дж. Уленбек і С. Гаудсміт), яка згодом підтвердилася на дослідах; у 1927 р. експериментально встановлено хвильові властивості електрона (К.-Дж. Девісон, Л.-А. Джермер, Дж. П. Томсон); у 1931 р. передбачено існування антиелектрона, тобто позитрона (П.-А.-М. Дирак), а через рік цю частинку було експериментально виявлено (К.-Д. Андерсон); у 1933 р. встановлено, що пару «електрон — позитрон» можуть породжувати кванти (І. та Ф. Жоліо-Кюрі).

Таким чином, на конкретних фактах учні переконуються в тому, що ідея В. І. Леніна про невичерпність властивостей електрона знайшла повне підтвердження у дальшому розвитку фізики.

Озброєння підростаючих поколінь ленінською теоретичною спадщиною і на цій основі виховання в них ідейної переконаності, формування наукового світогляду є об'єктивною потребою, яка відображає конкретні соціально-економічні та політичні завдання радянського суспільного ладу.

Виховуючий характер навчання виявляється у зв'язку викладання різних предметів з життям. Методологічною основою цього зв'язку є вчення основоположників марксизму-ленінізму про роль практики в пізнанні. Як відомо, марксизм-ленінізм учить, що суспільно-історична практика є рушійною силою наукового пізнання і критерієм істини. Сама наука є результатом такої практики. Тому, засвоюючи в школі основи наук, учні оволодівають узагальненими результатами людської практики.

Зв'язок навчання з життям означає також пояснення явищ природи і суспільства, показ практичного застосування законів науки в перетворенні дійсності. Пізнаючи природу, школярі вчать її перетворювати, а пізнаючи явища суспільного життя, —

готуються до активної участі в різних видах громадської діяльності. Жодна видатна подія в міжнародному і внутрішньому політичному житті країни не повинна пройти повз увагу педагогів і учнів. Чим тісніше вдається вчителю пов'язати зміст вивчуваного предмета з політикою Комуністичної партії і Радянської держави, тим більше навчання захоплює школярів, оволодіває їхніми думками і почуттями, допомагає правильно розуміти й оцінювати життя.

Зв'язок наукових знань з життям, практикою комуністичного будівництва у викладанні різних шкільних дисциплін здійснюється по-різному. Це і розкриття життєвого, практичного значення наукових знань, і застосування їх у процесі праці, в щоденній практичній діяльності, і вміння пояснювати факти, явища та події на основі положень певної науки.

Наприклад, учителі предметів природничого циклу, розповідаючи учням про те, що радянський народ успішно втілює в життя рішення XXVI з'їзду КПРС, на конкретних прикладах показують наші досягнення в науково-технічній революції, в інтенсифікації виробництва, електрифікації країни, розкривають роль науки і техніки в удосконаленні розвинутого соціалізму. Так, під час вивчення матеріалу в Х класі про лазери зазначаємо, що радянські вчені і спеціалісти розробили лазерне зварювання і першими у світовій практиці налагодили випуск відповідного обладнання. Лазерні установки характеризуються високою продуктивністю. Вони використовуються, зокрема, для зварювання електронно-променевих трубок, радіоламп та інших виробів. Для зміцнення ріжучих інструментів досі застосовували традиційні види термічної обробки в спеціальних ваннах з розплавами солей, а також струми високої частоти. Нині ж цю операцію виконує і лазерний промінь: він здатний у мільйонні доли секунди обробити поверхню інструмента на глибину в кілька сотень мікрон. При цьому, надаючи поверхні ріжучих інструментів твердості, він не пошкоджує її, зберігає динамічну в'язкість металу і забезпечує ідеально рівномірне загартовування виробів найскладніших конфігурацій. Строк служби фрез, протяжок, свердел, штампів, які пройшли лазерну обробку, зростає у 2—10 разів.

Важливою формою зв'язку навчання з життям є ознайомлення учнів з професіями. Цінного досвіду в цьому плані набули міжшкільні навчально-виробничі комбінати. Виробниче навчання тут поєднується з продуктивною працею в сфері матеріального виробництва. Тому важливо, щоб такі комбінати допомагали юнакам і дівчатам знайти своє місце в трудовій сім'ї радянських людей. Діяльність передових міжшкільних виробничих комбінатів, як правило, поєднується з роботою шкіл, класних керівників у плані профорієнтації учнів. Основними формами цієї роботи в кабінетах профорієнтації комбінатів і школах є бесіди, консультації, конференції, диспути, комсомольські збори, зустрічі з виробничниками, перегляди кінофільмів, присвячених різним галузям народного господарства та його спеціалістам, конкурси «Хто більше знає

про професії», захист учнями рефератів про різні професії, ведення на кожного учня профієнтаційної «справи», включення шклярів у діяльність, яка має елементи професійної праці, що сприяли б розвитку у її виконавців професійних якостей.

Оволодіння основами наук про природу і суспільство — необхідна умова виховання в учнів комуністичної поведінки. Таким чином, виховуючий характер навчання виявляється в морально-виховному впливі на шклярів навчального матеріалу. В. І. Ленін указував: «Треба, щоб уся справа виховання, освіти і навчання сучасної молоді була вихованням в ній комуністичної моралі» (Повне збір. творів, т. 41, с. 294).

Навчальний матеріал з усіх вивчуваних у школі предметів допомагає виховувати в учнів високі моральні якості будівників комунізму — відданість справі комунізму, соціалістичний патріотизм, пролетарський інтернаціоналізм, гуманізм, комуністичне ставлення до праці, колективізм тощо. В процесі навчання в учнів виробляється розуміння суті пізнавальної дисципліни як явища політичного і морального, виховується воля і характер. Саме на уроках літератури, історії, суспільствознавства та інших предметів гуманітарного циклу в учнів формуються моральні якості та переживання, які в кінцевому підсумку визначають їх поведінку.

Слід мати на увазі, що моральна сила знань — умова необхідна, однак ще недостатня для досягнення мети морального виховання. Навчаючись, учні повинні включатись у різноманітну діяльність з метою придбання морального досвіду і самовиховання.

Слід, зокрема, зазначити, що виховуюче навчання здійснюється через правильно організовану доцільну працю учнів. Навчання робить її звичною, а потім і необхідною для здорового організму. Праця розумова і фізична є одним з наймогутніших факторів виховання. У праці закріплюються ідейні установки, виробляється звичка до напруження духовних і фізичних сил. Найбільший виховний ефект дає творча праця, що спонукає учнів виявляти ініціативу, змінювати планувати свою діяльність та ін.

Процес навчання впливає на формування кращих якостей особистості в тому разі, коли вивчуваний матеріал розвиває почуття, викликає в учнів певні переживання. У рецензії на книгу Н. А. Рубакіна «Серед книг» В. І. Ленін указував, що «без «людських емоцій» ніколи не було, нема і бути не може людського *шукання* істини» (Повне збір. творів, т. 25, с. 112). Створюючи в класі атмосферу піднесення, вчитель спонукає учнів до активної мислительної діяльності. «...Коли урок заставляє сильніше битися радістю серце учнів, — писала Н. К. Крупська у статті — переробі з німецької — «Сонячний світ і вільна творчість дітей», — учитель *всемогутній*» (Пед. твори : В 10-ти т. К., 1963, т. 1, с. 460).

Емоційне піднесення на уроці досягається насамперед пристрасністю самого вчителя, його закоханістю в науку, глибокою вірою в торжество комуністичних ідеалів. Учні хвилюють не сухий переказ підручника, не голі схеми і факти, а живі картини

праці, боротьби народу за прогрес. Завдяки влучному слову вчителя, багатству його мови, образним порівнянням події і явища стають для учнів зримими. Слухаючи захоплююче розкриття теми, вони ніби стають свідками і учасниками подій, про які мовиться. Усе це в кінцевому підсумку збуджує позитивні емоції, які разом з свідомістю визначають поведінку.

Із сказаного випливає, що в радянській школі організація і методи навчання мають бути поставлені на службу комуністичному вихованню учнів. Так, чітка організація навчально-виховного процесу дисциплінує учнів, виховує в них працюovitість, витримку, наполегливість. Поєднуючи колективні та індивідуальні форми навчальної роботи, розвиваючи самостійність і активність учнів, учитель спирається на актив класу і, впливаючи на думку колективу, спонукає учнів до спільних переживань. Широке використання саме колективних форм розвиває в учнів відповідальне ставлення до навчання.

Досвід передових учителів показує, що висока ефективність виховання в процесі навчання досягається за такої організації і таких методів навчання, коли учнів постійно спонукають активно думати, аналізувати, робити висновки, висловлювати власні судження, застосовувати знання в змінених ситуаціях. Думка найкраще активізується в умовах проблемної ситуації, тобто коли вивчуваний факт чи явище сприймаються учнями як суперечність між відомими їм знаннями і новими, для розуміння яких попередніх не досить. Суб'єктивно це переживається як утруднення, подив. Зовнішня суперечність перетворюється у внутрішню, яка спочатку переживається негативно, а потім позитивно. Ця суперечність є рушійною силою розвитку мислення, творчого засвоєння знань.

Активність думки вчитель збуджує не тим, що одне за одним ставить перед учнем запитання або говорить «Думай, думай!», а тим, що створює умови для дозрівання думки. П. П. Блонський говорив: «Перестаньте безперестанно торгати наших учнів. Учитель, як нещастя, боїться мовчання в класі. А тим часом у мовчанні дозріває думка і особливо почуття. Стародавні піфагорійці прославляли таке споглядання. Дамо ж йому місце і в нашій школі» (Ізбр. пед. произведения. М., 1961, с. 141). Розвиток мислення в процесі навчання сприяє створенню обстановки для роздумів, суперечок, диспутів, написання полемічних творів, логічних вправ.

Як показав радянський психолог В. С. Виготський, розвиток мови і мислення, загальний розвиток інтелекту мають здійснюватися в умовах колективної мислительної і практичної діяльності учнів, на основі їх спілкування. Спілкування — це обмін думками, почуттями, поглядами. Воно дає змогу збагачувати соціальний досвід учнів і є дійовим засобом виховання. Найбільші можливості спілкування розкриваються в умовах колективу, оскільки саме він справляє вплив на особистість, контролює й оцінює її поведінку. Завдяки спілкуванню учні перевіряють правильність своєї поведінки.

Основними виховними функціями методів навчання є:

1. Стимулююча функція у розвитку і формуванні особистості. Тобто методи навчання сприяють розширенню і формуванню в учнів дедалі зростаючого рівня потреб, підвищенню ролі свідомо поставлених цілей не лише в оволодінні знаннями, а й у вдосконаленні поведінки, у розвитку моральності, естетичних поглядів і смаків.

2. Виховна функція, яка полягає в тому, щоб на основі розвитку інтелекту і практичних умінь формувати у школярів світогляд, моральність, естетичну культуру.

3. Комунікативна функція, тобто організація спілкування і доброзичливих стосунків як між учнями і педагогами, так і між самими учнями. Спілкування в його інформаційному і морально-емоційному виявах визначає характер духовних стосунків в учнівському колективі, формує його психологічний клімат, по-дійовому впливає на розвиток характерів і поведінки учнів.

4. Розвиваюча функція — розвиток оцінних суджень і самооцінки (самосвідомості), здібностей і творчих схильностей та перетворення останніх у фактор формування світогляду і моральності школярів. Оцінка діяльності учнів і якості успішності, гласне і негласне порівняння здібностей та інтелектуального розвитку, а також поведінки в цілому позначаються на формуванні їхнього умонастрою і внутрішньої позиції в колективі. «...Моральне виховання комуністичної людини, — писав А. С. Макаренко, — насамперед ґрунтується на вихованні її здібностей, на розвитку її сил, її творчого активу» (Сочинения : В 5-ти т. М., 1958, т. 5, с. 435).

Великий виховний вплив на учнів роблять особистість учителя, його ідейність, діловитість, моральні якості. Цей вплив буде тим вищим, чим вищий педагогічний і громадянський авторитет учителя.

У чому ж сила виховного впливу вчителя?

Як показують спеціальні дослідження і практика, визначальною рисою радянського педагога є його ідейна переконаність.

Вона диктується тією роллю, яку відіграє вчитель у соціалістичній державі. Вчитель — провідник політики партії у навчанні і суспільному вихованні молоді. Чого б учитель не вчив своїх вихованців, його ідейна переконаність залишається фундаментом навчально-виховного процесу. Справжня переконаність людини виявляється саме в тому, наскільки висловлювані нею думки і погляди збігаються з її вчинками, способом життя. Зв'язок слова і діла, переконань і вчинків — основа ідейно-морального авторитету педагога.

Іншою рисою сучасного радянського педагога є висока професійна підготовка. Поняття це широке. Воно включає в себе психолого-педагогічні, спеціальні та методичні знання і вміння, які забезпечують йому ґрунтовну підготовку до самостійної роботи. Недооцінка одного з названих компонентів веде до професійної неспроможності спеціаліста, незадоволеності педагогічною діяльністю, втрати до неї інтересу.

На закінчення хочемо зазначити, що наведені в цій статті думки про шляхи розв'язання проблеми виховання в процесі навчання далеко не вичерпують її. Вони показують лише окремі напрями реалізації вказівок, що містяться в промові Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша К. У. Черненка на квітневому (1984 р.) Пленумі ЦК КПРС: «Сьогодні весь навчальний процес має значно більшою мірою стати носієм світоглядного змісту. Розвантажуючи навчальні програми, створюючи нові, розумні підручники, не можна облегшувати їх ідейно, знижувати науковий рівень викладання. Покликання школи — формувати в учнів марксистсько-ленінську переконаність, здатність до самостійного, творчого мислення, розвивати свідомість своєї відповідальності за долю соціалістичної Батьківщини» (Матеріали Пленуму Центрального Комітету КПРС, 10 квітня 1984 р. К., 1984, с. 18).

НАВЧАЛЬНА ПРАЦЬОВИТІСТЬ ЯК УМОВА МІЦНОСТІ ЗАСВОЄННЯ ЗНАТЬ

Г. В. ТРОЦКО, Н. О. МОЖАЄВА

Реформа загальноосвітньої і професійної школи, яка нині успішно здійснюється, передбачає, що її результатом має стати вступ молоді «в самостійне життя висококультурною, освіченою і працюючою», озброєною «міцними знаннями і необхідними трудовими навичками» (Матеріали Пленуму Центрального Комітету КПРС, 10 квітня 1984 р. К., 1984, с. 17). У словнику сучасної російської мови дано таке визначення працюючості: «Трудолюбие — любовь, привычка к труду, усердие в труде» (Словарь современного русского языка. М., 1963, т. 15, с. 1049). За словником української мови, працююча людина — це така, яка «сумлінно ставиться до роботи», «роботає, звикла до праці» (Словник україн-

ської мови. К., 1976, т. VII, с. 523). Однак ці визначення є швидше змістовою, ніж сутнісною характеристикою поняття. В сутнісному плані навчальна працюючість є якісною характеристикою того, хто навчається, яка визначає ступінь суб'єктивної спрямованості його інтересів на засвоєння предмета навчання.

Міцність засвоєння знань — це тривале утримування в пам'яті учнів свідомо вивченого матеріалу у вигляді зміцнених гнучких систем, придатних для застосування в різних ситуаціях.

Проблема міцності засвоєння знань учнів завжди була в полі зору педагогів. Їй велику увагу приділяли ще Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, А. Дістервег та ін. Я. А.